

"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" חקירת דין אמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"

- א. פתיחה
- ב. מקור דין אמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"
- ג. קושיות על דין הגמרא ותירוצים
 1. הסבר המקורות על פי אפשרות הישוב הראשונה
 2. הסבר המקורות על פי אפשרות הישוב השנייה
 3. הסבר המקורות על פי אפשרות הישוב השלישית
 4. סיכום השיטות השונות
- ד. הדיון ההלכתי סביב הסוגיה
- ה. משמעות אמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"
 1. העניין המיוחד באמירת בשכמל"ו
 2. מדוע יש באמירת בשכמל"ו גנאי לישראל?
- ו. סיכום

א. פתיחה

מצוות קריאת שמע היא מן המצוות השכיחות ביותר ומן החשובות שבהן, שכן באמצעותה אנו מקבלים עול מלכות שמים, בעיקר בקריאת הפסוק הראשון. אף על פי כן, נראה שמשמעות תוכנה וסדר אמירתה לא עלתה במחשבותינו, בעיקר ביחס לאמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" (להלן: בשכמל"ו) שצורף לקריאת שמע אף על פי שאיננו מופיע בתורה בפרשת קריאת שמע. מהות אמירה זו לא מבוארת כל צורכה, ומספר שאלות יש עליה. שהרי, מדוע צריך לומר את המשפט אם אינו כתוב בתורה? ויותר מכך, הדבר מהווה הפסק לכאורה, שהרי איננו חלק מהפרשה! המאמר זה ננסה למצוא תשובות לשאלות אלו, לברר את חשיבות אמירת בשכמל"ו, וכן לעמוד על המקור לאמירתו ומהי המשמעות הטמונה בו.

ב. מקור דין אמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"

לפני שניגש לברר מהו מקור המנהג לומר בשכמל"ו, נזכיר את מקור החיוב לאמירת "שמע ישראל".

פרשת קריאת שמע מופיעה לראשונה בספר דברים:

שמע ישראל: ה' אלוקינו, ה' אחד.
ואהבת את ה' אלוקיך, בכל לבבך ובכל נפשך, ובכל מאדך.
והיו הדברים האלה, אשר אנכי מצוך היום על לבבך.
ושננתם לבניך, ודברת בם, בשבתך בביתך ובלכתך בדרך, ובשכבך
ובקומך. דברים ו, ד - ח

מהפסוק "ובשכבך ובקומך" למדו חכמים שצריך לומר את פרשת קריאת שמע בבוקר ובערב, וזו לשון הגמרא:

תנא היכא קאי דקתני מאימתי? ותו, מאי שנא דתני בערבית ברישא,
לתני דשחרית ברישא?
תנא אקרא קאי, דכתיב "בשכבך ובקומך".
ברכות ב, א

נמצא, שאמירת קריאת שמע בבוקר ובערב היא מציווי הכתוב "והיו הדברים האלה...
בשכבך ובקומך". אם כן, מדוע אנו מוסיפים בשכמל"ו, שאינו מופיע בתורה, וממילא אינו
בכלל הציווי? ומהוה, כאמור, הפסק לכאורה בין "שמע" ל"ואהבת"?
הגמרא בפסחים דנה בדברי התוספתא¹ לגבי אמירת בשכמל"ו וז"ל:

ת"ר: כיצד היו כורכין את שמע?
אומרים "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד" ולא היו מפסיקין, דברי
רבי מאיר.

1. דברי התוספתא מתייחסים למשנה (פ"ד): "שישה דברים עשו אנשי יריחו, על שלושה מיחו בידם, ועל שלושה לא מיחו בידם". אחד הדברים שעליהם לא מיחו בידם (אבל שלא ברצונם היה, על כל פנים) הוא שהיו "כורכין את שמע". כלומר, היו מדקדקים כל הקריאה כמות שהיא. במהות כריכה זו נחלקו התנאים, ולפי שתי הדעות בתוספתא לא היו אנשי יריחו אומרים בשכמל"ו.

רבי יהודה אומר: מפסיקין היו, אלא שלא היו אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

ואנן מאי טעמא אמרינן ליה? כדריש ר' שמעון בן לקיש, דאמר רשב"ל: "ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם". ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה. אמר שמא חס ושלום יש במטתי פסול, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ואבי יצחק שיצא ממנו עשו? אמרו לו בניו "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד". אמרו כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד. **באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"**.²

אמרי רבנן היכי נעביד? נאמרוהו - לא אמרו (כתביה) משה רבינו, לא נאמרוהו - אמרו יעקב: התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי.

אמר רבי יצחק, אמרי דבי רבי אמי: משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה אם תאמר - יש לה גנאי, לא תאמר - יש לה צער, התחילו עבדיה להביא בחשאי.

אמר רבי אבהו: התקינו שיהו אומרים אותו בקול רם מפני תרעומת המינים. ובנהרדעא דליכא מינים - עד השתא אמרי לה בחשאי.

פסחים נו, א

אנו למדים מספר דברים מגמרא זו:

1. היה קיים מנהג שלא לומר בשכמל"ו כלל, בניגוד לדעת חכמים.
2. ישנם מרבתינו שסוברים הפוך מדעה זו, דהיינו שנכון לאומרו, אבל בלחש.
3. במקום שיש מינים צריך לומר בשכמל"ו בקול רם.

מדברי הגמרא עולה שקיימת התלבטות האם להוסיף בשכמל"ו בקריאת שמע בכל יום ויום או לא. סיבת ההתלבטות היא העובדה שבנוסף לנוסח קריאת שמע המופיע בתורה שבכתב, קיימת מסורת מימי יעקב אבינו שאמר "קריאת שמע" עם בשכמל"ו. ממילא, עולה הספק כיצד עלינו לנהוג למעשה בעניין אמירת בשכמל"ו. מדברי הגמרא יש יסוד להשיב על השאלות דלעיל. אמירת בשכמל"ו אינה הפסק וקטיעה של פרשת "קריאת שמע" שלא ממין העניין. אנו נוהגים לומר את קריאת שמע על

2. לפי הגמרא, יעקב אבינו אמר בשכמל"ו בקול רם, וכן נראה מדברי ערוך השולחן שיובאו בהמשך (אם כי דבר זה אינו מוכרח, וייתכן גם שאמר בלחש). אולם, ישנם מדרשים, אותם נראה בהמשך, הגורסים שיעקב אבינו אמר בשכמל"ו בלחש, וצריך לברר את היחס בין הגמרא למדרשים אלו.

לפי אותם מדרשים, לא ברורה הסתירה בין יעקב לבין משה המתוארת בהמשך התוספתא, שהרי לכאורה שניהם אמרו "בשכמל"ו בלחש! ייתכן שהסתירה היא בשאלה מי הוא המקור לאמירת בשכמל"ו ע"י ישראל, ואכמ"ל.

פי הנוסח שנאמר ע"י יעקב אבינו, אך כדי לציין את העובדה שאמירת בשכמל"ו אינה מופיעה בנוסח הכתוב בתורה שבכתב אנו אומרים פסוק זה בלחש.

ג. קושיות על דין הגמרא ותירוצים

כפי שראינו, הגמרא סוברת שישנו שינוי ברור בין "קריאת שמע" שנכתבה ע"י משה לבין זו שנאמרה ע"י יעקב לגבי אמירת בשכמל"ו.³ אך קיימת במדרש מסורת נוספת, האומרת בניגוד לגמרא שגם משה רבינו אמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". וזה לשון המדרש:

...ולמה ישראל אומרים אותו בלחישה אלא כשעלה משה למרום גב
אוחו מן המלאכים ולימדה לישראל.

א"ר שמואל בר נחמן: למה הדבר דומה? לבן בתו של מלך שהיתה לו
בת בתולה, והיתה רואה בגדים נאים ואומרת לו קח את הבגדים הללו,
והיה לוקח לה, פעם אחת נכנס לפלטיין של מלך וראה קוזמירין של
מטרונה וגנב אותה ובא ונתנה לבתו, התחיל מצווה ואומר לה, כל
הבגדים שלקחתי לך לבוש אותן בפרהסיא, אבל קוזמירין זה גנוב
הוא, אל תלבשי אותו אלא מן הדלת ולפנים, כך אמ' משה לישראל,
כל המצוות שנתתי לכם ממה שקבלתי מן התורה, אבל השם הזה ממה
ששמעתי ממלאכי השרת שבו הם משבחים להקב"ה ונטלתי אותו
מהם, לכך תהיו אומרים אותו בלחישה, ברוך שם כבוד מלכותו
לעולם ועד.

למה הן אומרים אותו ביום הכפורים בפרהסיא אלא שהם כמלאכים,
לובשים לבנים ולא אוכלים ולא שותים ואין בהם לא חטא ולא עון
שהקב"ה סולח להם כל עונותיהם.

דברים רבה - ליברמן, פרשת ואתחנן³

מדברי המדרשים עולה **אמירה ברורה** שגם משה רבינו תיקן לישראל לומר בשכמל"ו
ולא רק יעקב אבינו!

3. כך גם מופיע באופן שונה במקצת במדרש דברים רבה פרשה ב (ס"ק לה) (ייתכן שזהו נוסח מקוצר, והנוסח המקורי הוא בגרסת ליברמן), ובמדרש תנחומא (וירשה) פרשת קדושים, סימן ו.

ניתן, כמובן, לטעון שקיימת מחלוקת בין בעלי המדרש לבין הגמרא, אך ניתן גם ליישב את הסתירה בלי להזדקק לכך, וזאת בכמה דרכים:

א. הגמרא עוסקת ברמת החיוב ורוצה לומר שמשה רבינו לא תיקן זאת בתור חובה, ודעת המדרש היא שמשה רבינו "תיקן" לומר בשכמל"ו בתור רשות בלבד.

ב. הגמרא עוסקת באמירה מחוץ לבית המקדש (דהיינו, האמירה של כל אחד מישראל בכל מקום שהוא), בעוד המדרש אומר שמשה רבינו תיקן לאומרו בבית המקדש (במקום מסוים ומוגדר בלבד. בהמשך יבואר כיצד נלמד חילוק זה מדברי המדרש).

ג. הגמרא אומרת שמשה רבינו לא כתב בתורה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" מכיוון שהקב"ה לא אמר לו לכתוב זאת, חידש המדרש שמשה רבינו "גנב" את המשפט הזה מהמלאכים ולימדו לישראל. לפי זה יבואר מהלך הגמרא בפסחים ודברי המדרשים כדלקמן.

1. הסבר המקורות על פי אפשרות היישוב הראשונה

על פי האפשרות הראשונה, הכוונה בדברי הגמרא "לא אמרה משה רבינו" היא שמשה לא אמר זאת בתור מצווה, ולכן לא כתבה בתורה. המדרש הוסיף שאפשר לאומרו בתורת רשות ובלחש. לפי פירוש זה, המדרש הוא בעצם ביאור של דברי הגמרא, שהרי לפי פירוש זה הגמרא דיברה על צד החובה (הכתיבה בתורה) והמדרש על צד הרשות. יוצא בהכרח שגם הגמרא מכירה את המדרש.⁴ כלומר, משה ירד ותיקן לאומרו, אבל גם כשתיקן לאומרו, זוהי עדיין רשות לאומרו בלחש בלבד.

על פי זה, מובנת שאלת הגמרא. מכיוון שיעקב אמרו בתור חובה ובקול רם, ולעומתו משה אמרו בתור רשות ובלחש, כיצד עלינו לנוהג בפועל? לכן, נפסק לשלב ביניהם: חובה לאומרו, כדעת יעקב אבינו, אך יש לעשות זאת בלחש, כדעת משה רבינו, וכך יוצאים ידי חובת שניהם.

וכן דעת המגן אברהם, וז"ל:

משום שבכל השנה אומרים אותו בלחש מפני שמשה גנבה ממלאכים
אבל ביום כיפורים גם ישראל דומין למלאכים (טור) והא דכתב בסימן
סא "נימריה לא אמר משה" כלומר שלא כתבה בתורה להצניעה מפני

4. ניתן אמנם לפרש שהגמרא לא הכירה את המדרש והקביעה שגם משה רבינו התיר היא חידוש למדרש. אבל לפי פירוש זה, אנו חוזרים למצב של סתירה בין הגמרא למדרש, שהרי לפי הגמרא משה רבינו לא אמרו כלל בעוד לפי דברי המדרש אמרו בתורת רשות! ואמנם לפי המ"א והמהרש"א (חידושי אגדות, פסחים נו) נראה כפירוש הראשון שהבאנו, וכן עיקר.

המלאכים ע"ש וכן כתב בהגהות מימוניות פרק א מקריאת שמע.^{6 5}
 שו"ע אר"ח, תריט, ח

וכך כותב גם **המהרש"א** (וכן דעת ה"צידה לדרך" שיובא בהמשך):

... אבל משה לא אמרו דהיינו בפרשת "שמע ישראל ה' וכו' ",
 שנכתבה בתורה. מפני שלא אמרו כדרך הקורא ק"ש כמקבל עלי
 מלכות שמיים **אלא בדרך לימוד לישראל כתבה**.⁷
 חידושי אגדות, פסחים נו, א

2. הסבר המקורות על פי אפשרות היישוב השניה

על פי אפשרות היישוב השניה, המדרש שאומר ש"שמע ישראל לאומרו בצנעה ולא בפרהסיא דיבר דווקא בבית המקדש, שהוא "ביתו" של הקב"ה, שם ניתן לאומרו בקול רגיל (כמו אשת בן המלך שיכולה ללבוש את התכשיט הגנוב אך ורק בתוך ביתה). זו כוונת הגמרא ש"משה רבינו לא אמרה", היינו, לא תיקן שיאמר זאת כל אחד ואחד - בכל מקום בו הוא נמצא.

על כך מקשה הגמרא, שהרי משה רבינו לא תיקן לאומרו כלל מחוץ לבית המקדש אפילו בתורת רשות ואפילו בלחש, בעוד יעקב אבינו תיקן לאומרו בתוך חובה - ואפילו בקול רם, אזי נמצא פתרון: נאמר אותו כדעת יעקב אבינו - בפרהסיא, בחיוב הכללי של "קריאת שמע" החל על כל אחד ואחד מישראל, אך כדי להתחשב בדעת משה רבינו נאמר אותו בלחש.

וכך נראה **שרבינו יוסף חיים**, ה"בן איש חי", הסביר את סוגיית הגמרא לאחר שהתקשה בסתירה בין הגמרא והמדרש:

5. עיין בספר "דברי שלום" ה, נו שהקשה על דברי המגן אברהם בשם "מאמר מרדכי" (סי' תריט), וז"ל: "הנה רצה להסכים הגמרא עם המדרש, ואינו נוח לי - דלא שייך לומר אח"כ (לא) נימריה? אמריה יעקב! דהא יעקב נמי לא כתבו, ומשה (לא) נראה שאמרו! ואם כן, מה בין יעקב למשה?". כלומר, לפי פירוש המ"א, "אמרו", פירושו "כתבו בתורה", ולפי טעם זה צריך עיון בדברי הגמרא, שהרי גם יעקב לא כתבו בתורה.
 עוד קשה לדברי הרמב"ן והציוני (ראה לקמן), שאמרו ש"משה כתבו בתורה ברמז, יוצא ש"משה לא אמרו" כתבו בתורה ויעקב "שאמרו" לא כתבו (שהרי התורה טרם ניתנה), וזה ההפך מדברי הגמרא.
 6. ומה שכתב "לא כתבה בתורה, להצניעה מפני המלאכים" היינו ש"משה תיקן רק בתורת רשות.
 7. ההדגשות לאורך המאמר הן שלי - מ.פ.

"נימריה? לא אמרו משה"..." והנה הרב יוסף צרפתי זה לשונו:
'בפרשת 'ויצא' הקשה דכאן משמע שאנחנו אומרים בחשאי משום
דלא אמרו משה רבינו עליו השלום.

ואילו במדרש⁸ אמרו רז"ל: 'כשעלה משה רבינו ע"ה למרום שמע
למלאכי השרת שהיו מקלסין להקב"ה ואומרים בשכמל"ו והורידו
לישראל. משל למה הדבר דומה? לאדם שגנב חפץ נאה מתוך פלטרין
של מלך, נחננו לאשתו ואמר לה אל תקשטי בו אלא בצנעה בתוך
ביתך'.

הרי נראה דאינו מטעם שלא אמרו משה, אלא שבאמת משה רבינו
עליו השלום הוא אשר תיקן לאומרו בחשאי מטעם הנזכר, ולומר
דפליג המדרש על הגמרא הוא דוחק עכ"ל ע"ש.

ונ"ל בס"ד לתרץ דלעולם משה רבינו עליו השלום תיקן לאומרו בקול
רם בתוך המשכן ובתוך המקדש ששם השראת שכינה ואין פחד
מקטרוג המלאכים.

ובזה יבוא על נכון המשל שנתנו לאשתו, וא"ל התקשטי בו בצנעה
בתוך ביתך, ושם תיקן לאומרו בקול רם כי אין פחד,⁹ אבל חוץ
למשכן או למקדש לא תיקן לאומרו כלל אפילו בחשאי ואתו רבנן
ותיקנו לאומרו חוץ למקדש גם כן אך בחשאי, הואיל ולא אמרו משה
רבינו עליו השלום בתורה אבל ביום הכיפורים אפילו משה רבינו עליו
השלום תיקן שיאמרו אותו בכל מקום בקול רם מפני שאותו היום
ישראל דומים למלאכי השרת.

ובזה המונח שכתבתי יתורץ קושיה אחרת דיש להקשות כיון דצריך
לאומרו בחשאי משום דלא אמרו משה רבינו עליו השלום, אם כן איך
אומרים אותו בקול רם ביום הכיפורים? וכפי האמור יבוא נכון דביום
הכיפורים גם בזמן משה רבינו עליו השלום היו אומרים בקול רם
דאותו היום אין פחד.

"בן יהוידע" חידושי אגדות - חלק ב, פסחים נו

3. הסבר המקורות על פי אפשרות היישוב השלישית

על פי אפשרות היישוב השלישית, אין חילוק בין דברי הגמרא לדברי המדרש. כוונת
הגמרא בדבריה ש"משה לא אמרה" היא שלא נאמר לו מפי ה' לכתוב פסוק זה בתורה,

8. דברים רבא - ווילנה, ואתחנן, ס"ק לה

9. לפי דברי ה"בן איש חי" ישנה מחלוקת במדרשים עצמם על המושג "לאומרו בצנעה", ואכמ"ל.

והמדרש הוסיף שאף על פי שלא נאמר לו על ידי ה' בזמן היותו בשמים, שמע מהמלאכים את השבח והייחוד הזה, ולימדו לישראל בע"פ וזאת הכוונה בביטוי "גנב" מהמלאכים.¹⁰ ונראה שכן היא דעת הרמב"ן, וז"ל:

"שמע ישראל, ה' אלוקינו, ה' אחד" - ...ולכך תקנו בקריאת שמע "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ואמרו משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה וכו', כי משה אמר בתורה ברמז (באות ד' רבתי), וחזר ואמר "ואהבת את ה' אלוקיך" כלשון הפרשיות במשנה תורה. רמב"ן, דברים ו, ד

וכן מובא בפירושו הציוני (שם):

"שמע ישראל, ה' אלוקינו, ה' אחד" - "ואם נימריה בקול רם"¹¹, הא משה רבינו עליו השלום לא אמריה כי אם ברמז באות (ד').

נראה מדבריהם שכוונת הגמרא בדבריה "משה לא אמרה" היא שהוא לא כתבה בפירושו, ואף על פי כן תיקן לישראל "בגניבה" כדברי המדרש ורמזה בתורה.

4. סיכום השיטות השונות

המנהג להלכה	מדרש - "הוריד אותה לישראל"	גמרא - "משה לא אמרה"	
חובה לומר בשכמל"ו, אך בלחש	בתורת רשות, בלחש	בתורת חובה	1
כאשר אומרים בציבור יש לומר בלחש	במדינה: בצנעה בבית המקדש: בקול רם	בפרהסייה, ללא תלות במקום	2

10. היינו שזה שבת וייחוד שאומרים בני מרום, ולא ראוי לבני אדם לאומרו.

11. הציוני מביא את דברי הגמרא ומפרשם. וכוונת דבריו היא שהאות ד' במילה 'אחד' גדולה יותר משאר האותיות ועל מנת בכדי לרמז לנו על בשכמל"ו.

3	לא נכתב בפסוקים	בע"פ (וברמז באות ד')	חובה לומר בשכמל"ו, אך בלחש
---	-----------------	-------------------------	-------------------------------

ד. הדין ההלכתי סביב הסוגיה

הראשונים¹² הביאו להלכה את דברי הגמרא (פסחים נו, א) בטעם המנהג לומר בשכמל"ו, לאחר פסוק ראשון של קריאת שמע, וז"ל הרמב"ם:

הקורא קריאת שמע - כשהוא גומר פסוק ראשון אומר בלחש "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"; וחוזר וקורא כדרכו "ואהבת את ה' אלוהיך" עד סופה. ולמה קורין כן? מסורת היא בידינו שבשעה שקיבץ יעקב אבינו את בניו במצרים בשעת מיתתו, ציוו וזירזם על ייחוד השם ועל דרך ה' שהלך בה אברהם ויצחק אביו, ושאל אותם ואמר להם, בני, שמא יש בכם פסלות, מי שאינו עומד עימי בייחוד השם, כעניין שאמר לנו משה רבינו "פן יש בכם איש או אישה...". ענו כולם, ואמרו "שמע, ישראל: ה' אלקינו, ה' אחד". כלומר, שמע ממנו, אבינו ישראל, ה' אלקינו, ה' אחד. פתח הזקן ואמר, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד; לפיכך נהגו כל ישראל לומר שבח ששיבח בו ישראל הזקן אחר פסוק זה.

ה' קריאת שמע א, ד

הרמב"ם הביא את עצם המנהג לומר בשכמל"ו, אך הוא לא הביא את דברי המדרש שצריך לומר בשכמל"ו בפרהסיא ובקול רם ביום כיפור. לעומתו, הביא הטור בהלכות יום כיפור את דברי המדרש להלכה, וז"ל:

ונוהגים באשכנז לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם, וסמך לדבר במדרש ואלה הדברים רבה בפרשת ואתחנן: "כשעלה משה לרקיע שמע מלאכי השרת שהיו מקלסין להקב"ה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד והורידו לישראל. למה הדבר דומה? לאדם שגנב הורמין פי' חפץ נאה מתוך פלטרין של מלך ונתנו לאשתו ואמר לה אל תתקשטי בו אלא בצנעה בתוך ביתך" **לכן כל השנה אומרים**

12. ע"ע רי"ף ברכות דף ת, א, טור או"ח, סימן סא. (וצ"ע על הרא"ש, שלא הביא את דברי הגמרא להלכה)

אותו בלחש וביום הכיפורים אומרים אותו בפרהסיא לפי שאנו
כמלאכים.

או"ח, הלכות יוה"כ, סימן תריט

להלכה פסק מרן השו"ע (או"ח סימן סא), כדעת כל הפוסקים, שצריך לומר "בשכמל"ו"
בלחש. זאת בכל ימי השנה, חוץ מיום הכיפורים שבו צריך לומר בשכמל"ו בקול רם, וז"ל
השו"ע (סימן תריט):

בליל יום הכיפורים ולמחרת אומרים: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם
ועד, בקול רם.

בגמרא (פסחים נו, א) הוזכר דין שבמקום שיש מינים צריך לומר בשכמל"ו בקול רם
(ואפילו שלא ביוה"כ), ולא הזכיר אותו שום פוסק. ייתכן שהפוסקים לא חיו באזורים בהם
היו מינים, והשמיטו דין זה שלא שייך להם. כך, למשל, עשו הרי"ף וההולכים אחריו,
כשהשמיטו הלכות רבות הקשורות לענייני בית המקדש שלא היו רלוונטיים לימיהם.

ה. משמעות אמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"¹³

לאחר שביררנו את מקור המנהג להוסיף בשכמל"ו, וראינו את ההסברים השונים
להבדלים שבין מעשיו של יעקב לבין הכתוב בתורה על ידי משה, מתעוררת השאלה מה כל
כך מיוחד באמירת בשכמל"ו שבעבורו התאמץ כל כך משה, "לגנוב" משפט זה ממלאכי
מרום? ומאידך, מדוע יש בזה גנאי לישראל עד כדי כך שמשה רבינו לא כתבו (או כתבו
ברמז, לדעת הרמב"ן והציוני) בתורה?

1. העניין המיוחד באמירת בשכמל"ו

העניין המיוחד באמירת בשכמל"ו הוא בעל משמעויות פנימיות¹⁴, ונעסוק כאן רק
בחלק הפשוט שלו. ברובד זה ישנן שתי דעות עיקריות: דעת "ערוך השולחן" ודעת ה"צידה
לדרך".

13. עם תוספות והערות, ראוי לציין שחלק זה במאמר נלקח מהספר "דברי שלום" - חלק ה' (עיין שם בסימנים נד – סא).
14. בספרים בן יהודע על הש"ס, "אוהב ישראל" מאפטא על התורה - פרשת ויחי, חידושי הצ"ח על הש"ס, מובאים
פירושים על דרך הסוד. (ע"ע בחלק השני של ספר התניא ששם מבואר שזה "יחודה תתאה").

כותב "ערוך השולחן":

בוודאי יש כוונות נוראות בפסוק "שמע ישראל" אך בפשטיותה היא כמו שפירש רש"י:

"שמע ישראל, ה' אלוהינו" - כלומר שהוא אלוהינו - עתה, "ה' אחד"
- עתיד להיות ה' אחד שנאמר "אז אהפוך א-ל עמים שפה ברורה, לקרוא כולם בשם ה' " ונאמר: "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".
וזה כל תקוותינו - שאז יתגדל ויתקדש שמו יתברך, ולכן תיכף אחר פסוק זה אומרים בשכמל"ו, כלומר שאז יתגלה כבוד מלכותו בגילוי.
ולכן אומרים בחשאי - כי עתה אינו באתגליא מפני חטאינו!
לבד מיום הכיפורים שאז אנו כמלאכים - אומרים בקול רם.

אבל בכל השנה - אין העולם כדאי לאומרו בכל רם, ובפסחים (נו, א)
אמרו חז"ל דלכן אומרים בחשאי, מפני שלא אמרו משה ויעקב אמרו ע"ש.

ולע"ד גם כן הכוונה כן, דבימי יעקב היו כולם צדיקים ואמרו בקול רם, ולא כן בימי משה - שעשו העגל ועוד חטאים ודו"ק.
או"ח, סימן סא

לפי דברי "ערוך השולחן", העניין באמירת בשכמל"ו הוא גילוי כבוד מלכות ה' וכאשר אין גילוי מלכות ה' כראוי, אי אפשר לומר בשכמל"ו בקול רם. לפי דרך זו ראיתי לנכון לבאר את דברי הגמרא ביומא:

והא דרב מתנא מטייא לדרכי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי:
למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה - שהחזירו עטרה ליושנה.
אתא משה אמר: "הא-ל הגדול הגבור והנורא", אתא ירמיה ואמר:
נכרים מקרקרין בהיכלו, איה נוראותיו? לא אמר נורא.
אתא דניאל, אמר: נכרים משתעבדים בבנין, איה גבורותיו? לא אמר גבור.
יומא סט, ב

דהיינו, ישנם בתפילה חלקים שראוי לאומרם רק במציאות מסוימת, וכאשר מציאות זו בטלה יש להשמיט אותם או לפחות לאומרם בלחש.

לכן צריך מהר לקבל עליו עול מלכות שמיים שלימה, באימה ביראה ובפחד, ברתת בזיע בחלחלה, בכניעה ובענווה.
וזהו העול האמיתי שמכניע נושאו, ויחשוב וידע ויבין וישכיל, כי **ברוב השתדלותו, לא ישיג ממנו יתברך אמיתת מציאותו, לרוב גדול ועצמו.**

אבל ידעו שמו המורה על הוויתו הנצחית, ולפיכך באה הקבלה האמיתית לסמוך לו בשכמל"ו כמו שאמר יעקב כאשר ביארו חז"ל, ואף על פי שלא כתבו משה - אחר שדברי קבלה נאמרו אל פיו כמו שקיבל שאר התורה מפי השכינה כך קיבל זה.

אבל בעבור שלא נכתב בפירוש, התקינו לאומרו בחשאי כיוון שאמרו יעקב.

ואמרו חז"ל משל בזה, לבת מלך שהריחה ציקי קדירה וכו' - משלו כנסת ישראל לבת מלך ולציקי קדירה, שאינו עיקר התבשיל אלא הנותן בו טעם לבד בשכמל"ו.

ורצו בזה, מאחר שהוא נמנע ששיגי אדם ממנו אמיתת עצמו אלא יכיר אדם גדולתו ורוממתו מצד פעולותיו, כמו שבארו בפסוק "השכל וידוע אותי, כי אני ה' - עושה חסד ומשפט בארץ" ר"ל שכל הידיעה שיוכל אדם ליידע הוא מצד פעולותיו שהם חסד משפט וצדקה, ולכן אחר זה הפסוק הנכבד של קבלת עול מלכות שמיים אנו אומרים בשכמל"ו, שאנו משיגים מעלתו משום כבוד מלכותו וממשלתו על כל נבראיו ולכן אמרו שהוא כנותן טעם לעיקר אבל אינו עיקר התבשיל, כמו שהוראת הפסוק הזה אינו עיקר הידיעה ואם תאמר אותו בקול רם - יש גנאי לחסרון שכלינו ואם לא נאמר אותו יש צער, שנראה כאילו השגנו השגה, לכן תקנו לומר אותו בחשאי וכו' צידה לדרך, מאמר א, פרק לג

15. ספר שחובר ע"י תלמיד הרא"ש.

לפי דברי ה"צידה לדרך", העניין באמירת בשכמל"ו הוא הוכחת מציאות הבורא ע"י מעשיו ופעולותיו.
ניתן להסביר על פי כל אחד מהצדדים במחלוקת זו מדוע יעקב אבינו אמר בשכמל"ו בקול ומשה רבינו אמרו בלחש.
לפי "ערוך השולחן" בימי יעקב אבינו היה גילוי אור ה' ובימי משה לא, ואילו לפי "הצידה לדרך" יעקב אבינו השיג אמיתות הימצאו ומשה לא, אך קשה לומר זאת.

2. מדוע יש באמירת בשכמל"ו גנאי לישראל?

לפי מדרש רבה, נראה שהטעם הוא משום שזהו שבח של המלאכים לבורא. לכן, אם נאמר בשכמל"ו, אנו מידמים למלאכים, למרות שאיננו ראויים למדרגה זו, מלבד ביום הכיפורים.
ועדיין צריך עיון שהרי העניין הזה עצמו שנוי במחלוקת¹⁶: מי גדול יותר - האדם או המלאך? נראה שיש לתרץ שלכל השיטות, ישנם מצבים בהם המלאכים גדולים מהאדם ולהפך.
הרב החת"ם סופר מסביר:

"התקינו שיהיו אומרים אותו בחשאי" - בספרים איתא דמלאכי השרת אומרים אותו, לכן אומרים אותו ביום כיפור בקול רם.
והעניין הוא - שמלאכי השרת שלהם נתנו מלכות וממשלה על כל העולם הזה שהכל ניתן בכח ע' שרים של מעלה ותחת ידם הכוכבים והמזלות וגבוה עליהם ית"ש.
עד לכן יודו לו, לאמור בשכמל"ו ולו המלוכה ואליו תסוב, ואון מצאתי לי ביפ"ת פרשת ויחי.
אך לאדם לא יאות זה השבח, ומי שמו לאיש שר ושופט שימליך הבורא הכל ולא כל כמיניה.
אך אנחנו עם ה' - בהיותינו צדיקים גדולים יותר ממלאכי השרת, וכל שיש לו יתברך - נתן בידינו.
והוא גוזר גזירה (ו) צדיק מבטלה (שנאמר) "צדיק משול ביראת אלוקים".
ואם צדיק גוזר גזירה - הוא יתברך מקיימה (שנאמר) "מקים דבר עבדו, ועצת מלאכיו ישלים" (ו) לנו היה נאה לומר בשכמל"ו - יותר ממלאכי השרת.

16. עיין בשני לוחות הברית (חלק א') פרק ב' דעשרה מאמרות, וכן בנפש החיים שער א', פרק י'.

אך באשר אנחנו בעולם הזה בעוונותינו הרבים, נתונים תחת יד עבדים
- לעבדים (אומות העולם עובדי הכוכבים והמלאכים האלו) היאך
נתגאה אנחנו בכתר מלוכה?
על כן - גנאי ויוהרה לנו לומר בשכמל"ו בקול רם, הלא יצחקו עלינו
צעירי הצאן!
ומ"מ האמת איתנו, כי כל הגדולה והכבוד הלז - שלנו הוא! לכן
אומרים בחשאי להשקיט הצער...
חת"ם סופר, פסחים נו, א

לפי טעם זה, גם אם נאמר שהאדם מעולה מהמלאך, לא ייתכן שנאמר דבר שבח גדול
כל כך כאשר אנו נמצאים תחת שלטון זרים ולא תחת שלטון ה' יתברך, מה שאין כן אצל
המלאכים.
מסביר ה"צידה לדרך":

כמו שהוראת הפסוק הזה אינו עיקר הידיעה ואם תאמר אותו בקול
רם, **יש גנאי לחסרון שכלינו** ואם לא נאמר אותו יש צער, שנראה
כאילו השגנו השגה, לכן תקנו לומר אותו בחשאי וכו'

לפי טעם זה, אם נאמר בשכמל"ו בקול רם הדבר רק יראה את חסרון ההשגה שלנו
בקב"ה ולכן עדיף שנאמר אותו בלחש.¹⁷

1. סיכום

במאמר זה ראינו את המקור לאמירת בשכמל"ו, וכן את הסתירה, לכאורה, בין המדרש
לגמרא לגביה. כמו כן, הבנו את היישובים השונים לסתירה זו, ואת ההבדלים וההשלכות
ביניהם. הסברנו בכך גם מדוע בשכמל"ו נאמר בלחש ומדוע איננו מהווה הפסק לקריאת
שמע.

17. קצת קשה לפי טעמו, ודאי שהמלאכים לא משיגים את הקב"ה, אז למה הם אומרים בקול רם לשיטתו? ואיך ייתכן
לפי זה שיעקב אמר "בשכמל"ו בקול רם לפי זה? שהרי איכא גנאי באמירה זו.

"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" • מאור פריזאט

לבסוף, ניסינו להתעמק יותר במשמעות אמירה זו, משמעות שעדיין לא בוארה די צורכה, ועסקנו רק בחלק הפשט שלה, זאת במטרה להבין ולו במעט את משמעותו של חלק חשוב זה בתפילתנו.